

ВАЖКІ ЎКЛАД У БЕЛАРУСКАЕ ТЭРМІНАЗНАЎСТВА

Капейко, Т.В. Лексіка-семантычны спосаб тэрмінаўтварэння: манаграфія / Т.В.Капейко. – Магілёў: Выд-ва МДУ імя А.А.Куляшова, 2007. – 148 с.

Лапкоўская, А.М. Сучасная беларуская батанічная тэрміналогія: манаграфія / А.М.Лапкоўская. – Гродна: Выд-ва ГрДУ імя Янкі Купалы, 2007. – 166 с.

Тэрміназнаўства з'яўляецца параўнальна маладой галіной лінгвістыкі, якая ўжо некалькі дзесяцігоддзяў развіваецца надзвычай актыўна і дынамічна. Ва ўмовах шырокай гуманітарызацыі сучаснай навукі даследаванне асаблівасцей фарміравання і складу беларускай навуковай тэрміналогіі адносіцца да адной з найважнейшых праблем беларусістыкі. Важнасць тэарэтычнага і прыкладнага ўнармавання разнастайных нацыянальных тэрмінасістэм неаднаразова падкрэслівалася на самым высокім дзяржаўным узроўні.

За апошні час на аснове лексікаграфічных і кантэкставых крыніц былі комплексна прааналізаваны энтамалагічныя, сельскагаспадарчая, філасофская, юрыдычная, матэматычная тэрміналогія, а таксама тэрміналогія аўтамабільнага, воднага транспарту і інш. Разам з тым, беларуская лінгвістыка доўгі час характарызувалася заўважнай дыспропорцыяй у развіцці тэарэтычнага і прыкладнага тэрміназнаўства: складанне ўсё большай колькасці галіновых слоўнікаў і апісанне паасобных тэрмінасістэм адбывалася пры амаль поўнай адсутнасці агульнапрынятай тыпалогіі самой тэрміназнаўчай лексікі. У значнай ступені заставаліся стандартнымі, традыцыйнымі метады і прыёмы тэрміназнаўчай дзейнасці, амаль не рэалізаваліся новыя падыходы да базавых прынцыпаў аналізу галіновых тэрмінасістэм, што адмоўна ўплывала на якасць праведзеных даследаванняў.

Акрамя таго, дысертацыйныя даследаванні, прызначаныя вузкаму колу спецыялістаў, істотна адрозніваюцца ад манаграфічных прац, адрасаваных не толькі прафесійным вучоным, але і студэнтам, аспірантам, выкладчыкам. Таму важнасць і актуальнасць публікацыі манаграфічных работ А.М.Лапкоўскай “Сучасная беларуская батанічная тэрміналогія” і Т.В.Капейко “Лексіка-семантычны спосаб тэрмінаўтварэння” відавочныя.

Абедзве рэцэнзаваныя працы грунтоўна, у першую чаргу, на матэрыяле прыродазнаўчай тэрмінасістэмы (Т.В.Капейко шырока выкарыстоўвае таксама найменні прамыслова-тэхнічнай галіны) – відаць, адной з найбольш тэарэтычна распрацаваных нацыянальных тэрмінасістэм. Агульным для абодвух манаграфій з'яўляецца і метадалагічны падыход да даследавання тэрміналагічнай лексікі. Пры аналізе сабранага фактычнага матэрыялу ў манаграфіях Т.В.Капейко і А.М.Лапкоўскай прыменены апісальны метады з элементамі колькасных падлікаў. Гэта дазволіла аўтарам поўна, глыбока, усебакова і аб'ектыўна прааналізаваць наяўныя лінгвістычныя факты, зрабіць сур'ёзныя і абгрунтаваныя вывады адносна генезісу і функцыянавання прыродазнаўчай і прамыслова-тэхнічнай тэрмінасістэм.

Манаграфія А.М.Лапкоўскай складаецца з двух раздзелаў. Акрамя таго выданне ўключае змястоўную прадмову, дзе даецца агляд навуковых даследаванняў, у якіх аналізуюцца пытанні распрацоўкі і ўпарадкавання беларускай нацыянальнай батанічнай тэрміналогіі, уздымаюцца актуальныя праблемы фарміравання тэрміналагічных сістэм, раскрываецца ступень навуковага асвятлення беларускай батанічнай тэрміналогіі, абгрунтоўваецца неабходнасць даследавання батанічных тэрмінаў у той іх частцы, што датычыцца тэрміналогіі агульнай батанікі.

У першым раздзеле (“Лексіка-семантычная характарыстыка беларускіх батанічных тэрмінаў”) вызначаецца сутнасць паняццяў “тэрмін” і “тэрміналогія” і даследуюцца асноўныя лексіка-семантычныя з’явы і характарыстыкі, уласцівыя беларускай тэрміналогіі батанікі (сінанімія, дублетнасць, варыянтнасць, аманімія, антанімія, эмацыянальна-экспрэсіўная нейтральнасць тэрмінаў). Аўтар робіць слушную выснову, што беларуская батанічная тэрміналогія прасякнута гіпанімічнымі адносінамі, якія з’яўляюцца важным паказчыкам сістэмнай іерархічнай арганізацыі тэрмінаадзінак у межах асобных мікрагруп, заснаванай на рода-відавых адносінах.

Другі раздзел “Спосабы ўтварэння і крыніцы фарміравання беларускіх батанічных тэрмінаў” – найбольш аб’ёмны і інфармацыйна насычаны ў манаграфіі. У ім асвятляюцца асаблівасці семантычнага, марфалагічнага і сінтаксічнага спосабаў тэрмінаўтварэння, а таксама аналізуюцца крыніцы фарміравання беларускіх батанічных тэрмінаў для паняццяў катэгорыі прадметаў і з’яў, працэсаў і дзеянняў, а таксама якасцей і ўласцівасцей.

Асаблівую цікаваць і бяспрэчную навуковую вартасць уяўляюць прыведзеныя ў выглядзе табліц колькасныя дадзеныя адносна дэрывацыйнай актыўнасці прааналізаваных спосабаў тэрмінаўтварэння, а таксама пашыранасці ў крыніцах даследавання тэрмінаў-сінонімаў, дублетаў і варыянтаў.

У даследаванні Т.В.Капейко ўпершыню ў гісторыі айчынай лінгвістыкі аб’ектам спецыяльнага вывучэння сталі тэрміны метафарычнага і метанімічнага ўтварэння. Манаграфія вызначаецца прадуманай структурай і складаецца з двух асноўных раздзелаў.

У першым раздзеле “Тэрміны як частка лексічнай сістэмы мовы” пераканаўча і абгрунтавана вырашаецца шэраг выключна важных тэарэтычных пытанняў тэрміназнаўства: раскрываецца сутнасць і змест паняццяў “тэрмін” і “тэрмінасістэма”, аб’ём і характар суадносін паміж паняццямі “тэрміналогія” і “наменклатура”, месца тэрміналогіі ў агульнай сістэме нацыянальнай мовы. Аўтар падрабязна і крытычна спыняецца на разнастайных поглядах, што існуюць у сучасным мовазнаўстве адносна акрэсленых вышэй навуковых праблем, вызначае навукова-метадалагічны апарат даследавання, пацверджаны лінгвістычнымі фактамі. Па ўсіх разгледжаных пытаннях зроблены вывады, істотныя не толькі для канкрэтнай галіны беларускага мовазнаўства, але і важныя ўвогуле для сучаснай тэарэтычнай лінгвістыкі.

Другі раздзел прысвечаны аналізу лексіка-семантычнага спосабу тэрмінаўтварэння ў беларускай мове. На падставе сабранага вялікага матэрыялу апісваюцца асаблівасці метафарычнага і метанімічнага пераносаў пры лексіка-семантычным спосабе ўтварэння тэрмінаў. Аўтар упершыню ўстанавіла, што сярод тэрмінаў, утвораных семантычным спосабам, пераважная большасць узнікла менавіта ў выніку метафарычнага і метанімічнага пераносаў, а зыходнай базай стварэння тэрмінаў з’яўляецца беларуская нацыянальная мова. У даследаванні вылучаны і грунтоўна прааналізаваны аб’ектыўныя і суб’ектыўныя прыкметы метафарычнага і метанімічнага пераносу назваў, устаноўлена перавага тэрмінаў метафарычнага ўтварэння ў прыродазнаўчай тэрміналогіі над прамыслова-тэхнічнымі, выяўлены заканамернасці і рэгулярнасці метанімічных змен і гэтыя змены апісаны як тыпы развіцця новых значэнняў слоў.

У цэлым станоўча характарызуючы манаграфічныя выданні Т.В.Капейко і А.М.Лапкоўскай, хацелася б выказаць некаторае шкадаванне, што пры іх напісанні аўтары, мяркуючы па бібліяграфіі, выкарысталі не ўсе даступныя дасягненні сучаснай лінгвістыкі. Работы ў частцы тэорыі абапіраюцца, галоўным чынам, на даследаванні 1960 – 1980-х гг. (так, самая найноўшая крыніца ў рабоце Т.В.Капейко датуецца 1997-м годам, а ў А.М.Лапкоўскай – 1998-м). Па-за ўвагай аўтараў засталіся многія арыгінальныя працы К.Я.Авярбуха, У.М.Лейчыка, В.А.Татарынава, Б.Мошыц-Хагшпіль, Дж.Сэйгера, а таксама калектыўныя манаграфіі “Тэорыя і практыка беларускай тэрміналогіі” (1999 г.), “Беларуская навукова-тэхнічная тэрміналогія: фарміраванне, функцыянаванне, развіццё” (2004 г.), “Общая терминология: терминологическая деятельность” (2-е вид. – 2005 г.) і іншыя. Аднак гэтая прыватная заўвага ніяк не ўплывае на агульны ўзровень праведзеных даследаванняў, якія даюць каштоўны матэрыял для агульнатэарэтычных вольтаў над праблемамі суадносін мовы і мыслення, этнічных асаблівасцей мыслення і іх адлюстравання ў мове. Зробленыя на падставе аналізу высновы пацвярджаюцца канкрэтнымі моўнымі фактамі. заключныя вывады ў манаграфіях абгрунтаваныя вялікім фактычным матэрыялам і вызначаюцца сістэмнасцю, падрабязнасцю і паслядоўнасцю.

Разгледжаныя даследаванні маюць важнае практычнае значэнне. Яны паспрыяюць далейшаму ўпарадкаванню беларускай навукова-тэхнічнай тэрміналогіі і з поспехам могуць быць выкарыстаны пры выкладанні раздзелаў “Лексікалогія” і “Словаўтварэнне” ў вышэйшай і сярэдняй школе, распрацоўцы разнастайных спецкурсаў па праблемах семасіялогіі, дэрываталогіі і тэрміназнаўства.

Д.В.Дзятко, П.А.Міхайлаў